

УДК 347.77:347.122

Є. О. Харитонов, О. І. Харитонова

### ДЕЯКІ ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Високий рівень розвитку науки і техніки спричинив протягом останніх десятиріч зростання ролі інформації в еволюційному процесі людства. Тому цілеспрямований розвиток інформаційних відносин у всіх сферах життя є процесом об'єктивним, що супроводжується також інтенсивним розвитком інформаційних технологій та інформаційних мереж. Як наслідок, виникає нагальна потреба у відповідному правовому регулюванні відносин, що виникають.

Оскільки категорія інформаційних відносин є порівняно новою для вітчизняної правової науки, вона викликає жвавий інтерес з боку цивілістів, як теоретиків, так і практиків.

Інформаційні відносини пропонується розуміти як відносини, пов'язані з пошуком, отриманням, передачею, виробництвом, поширенням, перетворенням і споживанням інформації [1, 6]. Зазначається, що за своєю природою такі правовідносини є приватноправовими і можуть характеризуватися через предмет і метод цивільного права. Водночас інформаційним цивільним правовідносинам притаманні певні особливості, такі як широке коло суб'єктів та їх юридична рівність, специфічність об'єктів, можливість встановлення змісту ряду правовідносин за згодою сторін, розмаїття підстав виникнення, зміни і припинення правовідносин, специфіка способів здійснення і захисту суб'єктивних цивільних прав тощо. І, нарешті, висувається теза про те, що за змістом інформаційні правовідносини включають і правовідносини інтелектуальної власності.

Таким чином, інформаційні правовідносини є правовідносинами особливого роду, які не включаються до складу правовідносин інтелектуальної власності, оскільки поняття інформації є ширшим за своїм змістом від поняття твору як результату творчої діяльності, а поняття інформаційної інтелектуальної діяльності людини ширше за творчу діяльність [1, 14].

Необхідним у цьому контексті є з'ясування сутності інформації. Законодавче поняття інформації міститься, зокрема, у ЦК України та у Законі України «Про інформацію». Відповідно до ЦК України (ст. 200) інформацією є документовані або публічно оголошені відомості про події і явища, що мали або мають місце у суспільстві, державі та навколишньому середовищі. Закон України «Про інформацію» містить аналогічне визначення інформації. Основною характерною рисою інформації є її нематеріальний характер по відношенню до матеріального носія. Вона має кількісну визначеність та можливість багаторазового використання [2, 10].

З метою співвіднесення правовідносин інтелектуальної власності та інформаційних правовідносин необхідно вдатися до аналізу правовідносин інтелектуальної власності.

Попри ту обставину, що права інтелектуальної власності неодноразово були предметом наукових розвідок вітчизняних та зарубіжних правознавців, аналіз їх з погляду теорії правовідносин, практично, не проводився. На тлі розгляду загальних властивостей прав інтелектуальної власності та характеристики їх як правового інституту очевидною виглядає фактична відсутність системного аналізу правовідносин інтелектуальної власності. Така ситуація, на наш погляд, є невиправданою, оскільки якщо йдеться про «права інтелектуальної власності», то їй має бути чітко визначеним правовий зв'язок, елементом якого є такі права, його елементи, підстави виникнення, зміни та припинення тощо.

Отже, розглянемо правовідносини інтелектуальної власності як вид загальної категорії правовідносин, взявши за основу визначення останніх як передбачених юридичною нормою (або обумовлених конкретно-історичними загальними принципами об'єктивного юридичного права) ідеологічних суспільних відносин, які виражаються у взаємних юридичних правах і обов'язках суб'єктів права [3, 133].

Оскільки сутність та властивості правовідносин значною мірою визначаються їх видовими особливостями, почати їх аналіз здається доцільним з деяких зауважень щодо класифікації правовідносин. Слід зазначити, що, хоча проблема класифікації правовідносин у вітчизняному правознавстві вже розглядалася, але значна кількість її аспектів залишається дослідженою недостатньо. Це зумовлює доцільність звернення до цих питань з метою екстраполяції надалі загальних положень теорії правовідносин до того їхнього виду, зокрема, правовідносин інтелектуальної власності, що виникає та існує на рівні цивільно-правового регулювання.

Важливим критерієм поділу правовідносин є сфера права, у якій вони виникають. Звідси випливає, що відповідно до розмежування сфери приватного та публічного права необхідно, передусім, розрізнити приватні та публічні правовідносини. При цьому варто застеретти, що хоча право в цілому має офіційний, державний і у цьому сенсі «публічний» характер, поняття «публічне» може застосовуватися у юриспруденції також і в більш вузькому значенні. У цьому значенні поняття «публічне» стосується лише тієї частини права, котра пов'язана з функціонуванням держави як суб'єкта правовідносин. Крім того, маємо враховувати, що публічне та приватне право — це не галузі права у їхньому традиційному розумінні, а, радше, сфери, зони права, котрі можна назвати «супергалузями» або «надгалузями». Будучи супергалузями загально-го феномена права, що існують на наднаціональному рівні, вони охоплюють групу галузей національного права. Зокрема, до сфери публічного права відносять адміністративне право, фінансове право, кримінальне право, процесуальні галузі права тощо; до приватного — цивільне та деякі інші галузі права [4, 24-25]. Сфера публічно-правова враховує інтереси, перш за все, публічні, загальні, а отже такі, що з деякою мірою умовності можуть бути названі «державними». У цій сфері суб'єктивне право формується за нормативним, вольовим принципом. Тому, коли йдеться про публічне право, саме держава за допомогою законодавчих актів визначає публічний інтерес. Він домінує у цих відносинах. Тут

виражається воля держави і за допомогою правових норм відбувається узгодження індивідуальних інтересів у синтезованому інтересі публічному. На цьому підґрунті вимальовуються специфічні властивості публічно-правових та приватноправових відносин як таких, що акцентують увагу, передусім, на обов'язках суб'єктів (публічно-правові відносини) або на правах уповноважених учасників (приватноправові відносини).

Враховуючи ту обставину, що нормативною основою правовідносин інтелектуальної власності, у переважній більшості, слугують норми цивільного законодавства, які складають книгу четверту ЦК України та містяться у інших актах цивільного законодавства, проаналізуємо далі їх особливості, як виду цивільних правовідносин. При цьому під цивільними правовідносинами маємо на увазі правовий зв'язок між юридично рівними суб'єктами, що є носіями цивільних прав та обов'язків [5, 48].

Отже, розглянемо далі властивості цивільних правовідносин, які складаються у галузі інтелектуальної власності, маючи при цьому на увазі, що вони мають ознаки, загальні для всіх видів цивільних правовідносин, та ознаки, властиві лише для цивільних правовідносин інтелектуальної власності.

Зокрема, загальними ознаками, спільними для всіх цивільних правовідносин, є:

- 1) юридична рівність їх суб'єктів;
- 2) регулювання суспільних відносин нормами цивільного законодавства;
- 3) надання нормами цивільного законодавства учасникам цивільних відносин цивільних (юридичних) прав та обов'язків.

Але, крім того, цивільні правовідносини інтелектуальної власності, як зазначалося, мають ознаки, властиві тільки для них. Такими спеціальними їх ознаками є:

- 1) спеціальна підстава виникнення — створення об'єкту, який охороняється або здатен охоронятися нормами законодавства про інтелектуальну власність;
- 2) поєднання імперативного та диспозитивного елементів для визначення прав та обов'язків суб'єктів правовідносин інтелектуальної власності;
- 3) можливість поєднання речових та зобов'язальних елементів у правовідносинах інтелектуальної власності;
- 4) цільовий характер правовідносин інтелектуальної власності: забезпечення використання об'єктів інтелектуальної власності та їх правової охорони.

Об'єктом правовідносин інтелектуальної власності є результати інтелектуальної, творчої діяльності та інші об'єкти права інтелектуальної власності (ст. 199 ЦК, книга четверта ЦК). Зокрема, продуктами творчої діяльності є твори науки, літератури, мистецтва незалежно від форми, призначення цінності, а також способу відтворення.

За своїм характером результати інтелектуальної, творчої діяльності є комплексним об'єктом, котрий включає як немайнові, так і майнові права (право на авторство, право на опублікування твору, право на авторський гонорар тощо).

Результати інтелектуальної, творчої діяльності, за загальним правилом, стають об'єктами регулятивних цивільних правовідносин, після того як отри-

мають матеріальне втілення (картина, книга, креслення) або іншим чином виражені в об'єктивній формі (відеозапис, фонограма тощо), тобто стають доступними для сприйняття іншими особами. При цьому результати інтелектуальної, творчої діяльності та речі, в яких вони втілені матеріально, є самостійними об'єктами регулятивних цивільних правовідносин. Наприклад, право власності на картину переходить до покупця, у той час, як авторське право зберігається за художником, що створив цю картину.

Твори літератури, науки і мистецтва стають об'єктами цивільних правовідносин з моменту їхнього створення; винаходи, промислові зразки, раціоналізаторські пропозиції — з моменту кваліфікації їх як результатів інтелектуальної праці у встановленому порядку відповідними органами.

Звернемося тепер до аналізу інформаційних цивільних правовідносин, враховуючи при цьому, що основною їх кваліфікуючою ознакою є специфіка об'єкту.

Об'єктом інформаційних відносин є інформація — задокументовані або публічно оголошені відомості про події та явища, які мали або мають місце у суспільстві, державі та навколишньому середовищі, і які становлять реальну чи потенційну «особистісну» (як інформація про особу) або «комерційну цінність» (як інформація про майнове становище особи).

Слід зазначити, що вид цивільних правовідносин, які виникають стосовно інформації, залежать від виду останньої. Так, фізичні та юридичні особи, які володіють інформацією професійного, ділового, виробничого, банківського, комерційного та іншого характеру, одержаною за власні кошти, або яка є предметом їх професійного, ділового, виробничого, банківського, комерційного та іншого інтересу, як правило, самостійно визначають режим доступу до неї, включаючи належність її до категорії конфіденційної, та встановлюють систему захисту. Тобто, у зазначених випадках можуть виникати конкретні регулятивні цивільні правовідносини. Права і обов'язки, що виникають стосовно об'єкту, тут визначаються у диспозитивному порядку.

Разом із тим, це правило не стосується інформації, яка відповідно до закону є таємницею — державною, комерційною, службовою, професійною тощо. При цьому державна та службова таємниці взагалі вилучені з кола об'єктів цивільних правовідносин і регулюються нормами публічноправового характеру. Разом із тим вони можуть бути об'єктом охоронних цивільних правовідносин (наприклад, при завданні моральної шкоди у результаті їхнього розголошення).

У літературі була висловлена точка зору, відповідно до якої оскільки об'єкти права інтелектуальної власності можна розуміти через поняття інформації, як інформацію, створену в результаті творчої інтелектуальної діяльності, яка характеризується оригінальністю і неповторністю, творча інтелектуальна діяльність може розумітися як створення нової інформації найвищого рівня. При цьому низку правовідносин інтелектуальної власності, зокрема, правовідносини у сфері відкриття, комерційної таємниці, засобів індивідуалізації учасників товарного обігу, товарів і послуг пропонується розглядати як суто

інформаційні, оскільки об'єкти зазначених відносин значною мірою відрізняються від «класичних» об'єктів прав інтелектуальної власності [1, 16].

Однак слід зазначити з цього приводу, що між правовідносинами інтелектуальної власності та інформаційними правовідносинами існує низка відмінностей. Зокрема, далеко не всі результати творчої діяльності несуть інформаційне навантаження. Тому хибним, на нашу думку, було б стверджувати, що правовідносини інтелектуальної власності «поглинаються» інформаційними правовідносинами. Вони певним чином перетинаються, але одні не є підвидом других.

Крім цього, коло підстав виникнення правовідносин інтелектуальної власності є набагато ширшим, ніж інформаційних правовідносин. До того ж, існування правовідносин інтелектуальної власності обмежене певним строком, встановленим у законі, що не має місця стосовно строку дії інформаційних правовідносин. Момент виникнення тих та інших правовідносин також не співпадає.

Підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок, що, безумовно, цивільні правовідносини інтелектуальної власності та інформаційні цивільні правовідносини є категоріями, які мають багато спільного. Разом із тим це дві різні категорії цивільного права, що мають власні ознаки і потребують окремого правового регулювання та наукового дослідження, що не заперечує, звичайно, доцільності їх порівняльного аналізу.

#### Література

1. Кохановська О. В. Цивільно-правові проблеми інформаційних відносин в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / О. В. Кохановська. — К., 2006.
2. Северин В. А. Правовой механизм регулирования коммерчески значимой информации в торговом обороте // Юрист. — 2002. — № 10.
3. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. / П. М. Рабінович. — Вид. 9-те, зі змінами. — Л. : Край, 2007.
4. Алексеев С. С. Частное право : науч.-публицист. очерк / С. С. Алексеев. — М. : Статут, 1999.
5. Харитонов Є. О. Цивільні правовідносини : навч. посіб. / С. О. Харитонов, О. І. Харитонова. — К. : Істина, 2008.

#### Анотація

*Харитонов Є. О., Харитонова О. І.* Деякі питання розмежування цивільних правовідносин інтелектуальної власності та інформаційних правовідносин. — Стаття.

В статті розглядаються питання поняття цивільних правовідносин інтелектуальної власності та інформаційних цивільних правовідносин, визначається їх характерні ознаки, спільні риси та особливості; а також місце в системі цивільних правовідносин.

*Ключові слова:* розмежування, цивільні правовідносини, інтелектуальна власність, інформаційні правовідносини.

#### Аннотация

*Харитонов Е. О., Харитонова Е. И.* Некоторые вопросы разграничения гражданских правоотношений интеллектуальной собственности и информационных правоотношений. — Статья.

В статье рассматриваются вопросы понятия гражданских правоотношений интеллектуальной собственности и информационных гражданских правоотношений, определяется их характерные признаки, общие черты и особенности; а также место в системе гражданских правоотношений.

*Ключевые слова:* разграничение, гражданские правоотношения, интеллектуальная собственность, информационные правоотношения.

### Summary

*Haritonov Ye. O., Haritonova E. I. Some questions of differentiation of civil matters of intellectual property and informational legal relations. — Article.*

The article examines the issues of the concept of intellectual property civil matters and information civil matters and determines their specific features, similarities, peculiarities and the place in the civil matters.

*Keywords:* delimitation, civil matters, intellectual property, information legal relations.

УДК 347.55

*Т. С. Ківалова*

### ОСОБЛИВОСТІ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ, ЩО ВИНИКАЮТЬ З НАБУТТЯ, ЗБЕРЕЖЕННЯ МАЙНА БЕЗ ДОСТАТНЬОЇ ПРАВОВОЇ ПІДСТАВИ

Передбачена ст. 16 ЦК України можливість отримати відшкодування завданої майнової та немайнової (моральної) шкоди для учасників цивільних відносин є одним із важливих засобів захисту їх цивільних прав та інтересів. Таке відшкодування шкоди може мати місце як при договірних відносинах, так і за відсутності останніх. При цьому можливість отримати відшкодування «недоговірної» шкоди, тобто шкоди, завданої порушенням не договору, а абсолютних цивільних прав, має навіть більше значення, оскільки йдеться про більш універсальний захист прав та інтересів учасників цивільних відносин.

Враховуючи ту обставину, що концепція регулювання відповідних відносин у процесі останньої кодифікації цивільного законодавства в Україні зазнала певних змін, доцільно звернутися до розгляду її основних рис та характеру втілення у нормах ЦК України. Зокрема, доцільно розглянути особливості регулювання зобов'язань, що виникають з набуття, збереження майна без достатньої правової підстави, що зазнало певних змін з прийняттям нового Цивільного кодексу України.

Слід зазначити, що наукова розробка загальних проблем деліктних та суміжних з ними зобов'язань у юридичній літературі певний час велась досить активно, хоча й на іншому законодавчому матеріалі (праці А. М. Белякової [1], Д. В. Бобрової [2], А. І. Загорулько [3], М. С. Малєїна [4], В. П. Маслової [5], С. Д. Русу [6], В. Т. Смирнова і О. А. Собчака [7], М. Я. Шимінової [8], К. К. Яічкова [9] та ін.). Але значна кількість питань усе ще залишається недослідженою, що особливо помітно у контексті оновлення вітчизняного цивільного законодавства.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що питання наукового аналізу правового регулювання зобов'язань, які виникають з набуття, збереження майна без достатньої правової підстави, є актуальними з теоретичної та практичної точок зору, що зумовлює доцільність розгляду відповідної проблеми.

Зміст та сфера застосування зобов'язань, що виникають з набуття, збереження майна без достатньої правової підстави, визначені у ст. 1212 ЦК Украї-